

verdoezelt de problemen, het schroeft de gewetens toe. Immers, wanneer barbaren met gewapende overmacht stad en tempel verwoesten, dan mag een dichter klagen zoals Psalm 74 dat doet. Maar wanneer binnen het heilige erf zelf de zonden binnendringen, en de avondmaalstafel der ééne verbondsgehoorzaamheid, en dus der éénheid wegnemen, omdat men zelf aan die tafel gemeenschap houdt met menschen die men hier voor de radio met barbaren vergelijkt, of anders om beurten op voet van gelijkheid die tafel aan elkaar afstaat, — ja wat dan?

Wel, in zoo'n geval, wanneer het dus van BINNEN IN het heiligdom niet deugt, dan doen de profeten wel wat anders dan Psalm 74 zingen. Dan schrijven ze b.v. Jesaja 28. Of ze zeggen: de barbaren, met wie ge u associeert (Jesaja tijdens Achaz!) zullen straks uw oordeel worden; houdt op met uw stichtelijk „getier“; DOET liever, wat Jahwe wil. Dan zeggen alle profeten: bekeert u. Dan moet het oordeel „beginnen van het huis Gods“. Dan is het geen tijd, om te zeggen tot God: „aanschouw het verbond“, maar het is de tijd om Hem te hooren roepen tot ONS: doet Gij maar liever naar het verbond; want machteloos zijt gij niet: Ik heb u de wacht opgedragen, en u daartoe bekwamd.

En deze roep: bekeert u, bekeert u, doe dadelijk, zonder om te zien, zonder de gevolgen te berekenen, wat u bekend is als de wet en de wil van God, — deze oproep is dan ook de eenige toepassing, die men aan het klagend constateren van „binnenlandse“ misbruiken, van zonden bij voorgangers en volk, — zonden, ook volgens hun eigen zeggen — verbinden mag.

Op dit punt gekomen, denken wij aan den zoo vaak misbruikten tekst, die ook op dien Leid-schen radio-avond weer naar voren kwam: „waar is de scheidbrief, dien Ik ulieder moeder gegeven heb“. De eerste spreker van dien avond citeerde dit woord uit Jesaja 50:1, en „bracht“ het weer „over“ op het instituut van de Hervormde Kerk van Nederland. „Wij gelooven“, zegt hij, „dat God dit evenzeer thans zegt tot de kerk van Zijn verbond. Neen, Hij heeft onze Hervormde Kerk niet verlaten. Hoe ook ontheiligd, hoe ook gesmaad, hoe ook verlaten, Hij toont het dag aan dag, haar niet verlaten te hebben“.

Maar ook hier speelt de verwarring van oud-testamentische met nieuw-testamentische verhoudingen den redenaar parten.

Reeds hierin blijkt dat, dat naast dien tekst van Jesaja, die onophoudelijk in den mond van confessioneelen en andere hervormde redenaars en sprekers ligt, er ook nog een andere is (ook over een scheidbrief!) van Jeremia. Die andere uitspraak van Jeremia (3:8) schijnt eigenlijk met die van Jesaja te strijden. Dat is meer zoo, omdat in den bijbel de ééne beelddespraak de andere telkens verdringt, wijl pas uit de volheid en de veelheid der beelden duidelijk wordt wat de waarheid is. Een waarschuwing dus — zie boven — tegen de gevaren der beelddespraak, die zoo vaak 't „opium“ der kerk is. Immers, wat die beide teksten betreft, Jeremia 3 is geschreven in den tijd van koning Josia; Prof. Aalders (Korte Verklaring, Kok, Kampen) vermoedt, dat de profetie dateert uit den tijd vóór de reformatie van Josia. Men zou dus deze periode kunnen vergelijken met den tijd, die vooraf ging aan de reformatie van Hiskia. In deze profetie noemt de profeet de twaalf stammen (twaalf) met persoonsnamen. Met namen van overspelige vrouwen, zinnebeeldige namen. Hij noemt het tienstammenrijk: Afkeurigheid, en het tweestammenrijk noemt hij: Trouwelooze. Welnu, dan volgt daar deze schrikkelijke uitspraak: Afkeurigheid heeft het huwelijk, dat zij met den Heere had, geschonden. Zij heeft harer zijds, heusch niet onder dwang van barbaren, maar door eigen persoonlijke daad, de huwelijks-rechten die zij had verworpen en den huwelijks-plicht dien zij had geschonden. Toen heeft de Heere (vers 7) haar gezegd: keer weder tot mij, maar zij kwam niet weer. En toen heeft (vers 8) ter oorzaak van die echtbreuk de Heere deze Afkeurigheid verstooten, en haar een scheid-brief gegeven.

Zoo men wil, moet dus dat over-bekende motief van den scheidbrief, wil men het op gezond-bijbelsche manier hanteeren, toch wel wat anders gebruikt en beprekt worden, dan doorgaans geschiedt. Maar al te gauw en goedkoop wordt er allergemoedelijkst mee geopereerd, om in een valsch verbondsbegrip, waarover wij nog nader spreken, het instituut, het gegeven instituut, de gegeven „heid“ van het Hervormde Kerk-instituut te blijven voorstellen, wat er ook gebeure, of vooral niet-gebeure, als deelende in Gods verbond. Waar is de scheidbrief? vragen dan vóór en na de redenaars. Wij antwoorden: zie naar Jeremia. Indien gij Jesaja opent, en Jeremia's boek toegesloten houdt, past dan op: dan kan een ander met het zelfde recht Jeremia opent, en Jesaja dichtdoen, en dan de volksmassa onder den indruk brengen, roepende tegen de Hervormde Kerk: de scheidbrief? Wel, zij heeft in haar organisatie de huwelijksrouw geschonden, dus, de scheidbrief is er!

Nietwaar, zoo eenvoudig zijn de dingen niet. En juist om die reden is het beter, dat wij op

die scheidbrief-kwestie nog eens even afzonderlijk terugkomen, om dan Jesaja naast Jeremia te leggen.

We zullen, als we de motieven van den niet-en van den wel-gegeven scheidbrief, van Jesaja en van Jeremia, naast elkaar leggen, vanzelf komen tot de kwestie der verbondsgehoorzaamheid. „Aanschouw het verbond“. Waar is de scheidbrief? Waar is hij niet? Wat staat er in een eventueel scheidbrief? Wat staat er in den huwelijksbrief?

K. S.

Een Engel uit den hemel, die Hem versterkte.

Lukas 22:43.

Gethsemané was den Heere Jezus een geliefde plaats, waar Hij gaarne vertoefde.

Daar bevond Hij zich buiten 't gewoel van Jeruzalem in weldadige stilte. Menigmaal genoot Hij er een verkwikkende rust, na een dag van zwaren arbeid. Hoe aangrijpend is het, dat juist die schoone olijvenhof Hem de plek van het bangste lijden werd, waar Hij de felste benauwing en aanvechting des satans had te doorstaan.

Die hof was als een binnenkamer, waarin de Heiland zich begaf, om in stil gebed zich voor te bereiden tot de ontzettende taak, die Hem wachtte. Welk een overgang van de liefelijke gemeenschap, aan den Avondmaalsdich met Zijn jongeren genoten, tot de eenzame zielsmart en overstelpende zielsbenauwdheid in den hof.

Daar is de storm boven 's Meesters hoofd losgebroken, dien Hij zijn discipelen herhaaldelijk voorzegd had.

Daar werd Hem de bittere lijdenskelk, vol van den wijn des goddelijken toorns tegen onze zonde, op de hand gezet, dien Hij op Golgotha, teug voor teug, tot den bodem toe leegdrinken moest.

Als Christus met Zijn jongeren den hof intreedt, zegt Hij tot hen: „Biddt, dat gij niet in verzoeking komt“. Daarmede heeft Hij het oog, niet op menselijke, maar op satanische verzoeking. Dat Hij in deze ure zelf door de macht der duisternis overvallen wordt, geeft den Heere aanleiding dit woord tot hen te spreken. Want Hij weet, dat de satan niet alleen Hem, maar ook de Zijnen tot het mikpunt zijner aanvechtingen heeft gekozen.

Christus wijst hun niet slechts den strijd aan, die hen wacht, maar toont ook het wapen, waardoor zij alleen in dien kamp stand kunnen houden. Hij knielt neder en bidt. In het dagelijksch leven is een mensch, die op de knieën ligt, schier machteloos; de christen echter is, als hij voor den Heere geknielt, het sterkst. Gods almachtige kracht roept hij dan over zich in.

„Vader“, zoo bidt de Heiland, „of Gij wildet dezen drinkbeker van mij wegnemen!“ Het woord drinkbeker duidt in de Heilige Schrift dikwijls aan, het toegewezen deel van vreugde of van smart.

Christus vraagt, of toch, indien het mogelijk was, die ontzaglijke lijdensbeker aan Hem mocht voorbijgaan. Zijn heilige menselijke natuur sidert reeds bij de gedachte er aan. Maar tot bewijs, dat Hij volkomen bereid is, den drinkbeker te ledigen, voegt Hij aan zijn bede, als in één adem de betuiging toe: „Doch niet mijn wil, maar de Uwe geschiede“.

Welk een tegenstelling is er tusschen den lusthof in Eden en den smartenhof Gethsemané. In het paradijs heeft de eerste Adam door daden gezegd: „Gelijk ik wil, niet gelijk Gij wilt“. Daarom is hij uit het paradijs in de wildernis verdreven.

In Gethsemané heeft de tweede Adam gesproken: „Niet gelijk ik wil, maar gelijk Gij wilt“. Daardoor is de donkere olijvenhof tot een poort des hemels geworden.

Als Christus in den hof neerknielt tot het gebed, laat de Heere den satan toe, Hem te verzoeken en aan te vechten. De Vader heeft den Zoon in Zijn lijden wel verlaten, maar nimmer verschrikt en benauwd. Dat nu deed de duivel. De macht der hel wordt hier tegen Christus losgelaten. De vorst der duisternis vindt zijn grooten Tegenstander op de knieën, als een worm in het stof. En hij bespringt Hem als een brieschende leeuw.

Na de verzoeking in de woestijn meldt de Evangelist, dat de duivel voor een tijd, d.w.z. tot gelegener tijd, van Hem week. Lukas 4:13. Hij acht, dat die gelegener tijd nu gekomen is. De satan zet de afgebroken verzoeking thans voort. Echter op andere wijze. Vroeger beproefde hij Christus listig en valsch te verlokken, nu wordt Deze door hem op de vreeselijkste wijze verschrikt en van alle kanten benauwd en bekneeld. Een huivering-wekkend tooneel van ellende ontrolt de duivel voor Christus' heilige oogen. Ontzettende angsten en benauwdheden grijpen den Heiland aan. Zoo zelfs, dat in Zijn neerknielen de kracht Hem ontzinkt, om zich op te houden.

Tot den dood toe bedroefd, stort Hij met het aangezicht ter aarde. Hij gevoelt, dat Hij naar

Zijn menschheid de kracht derft, om dat verpletterend gewicht te dragen.

In dat ontzettend oogenblik werd van Hem gezien een Engel uit den hemel, die Hem versterkte. Deze aangrijpende bijzonderheid wordt alleen door den evangelist Lukas vermeld. Velen hebben zich, vooral in de eerste eeuwen van het christendom, daarover bevreesd, wijl zij het als strijdig hielden met 's Heeren waardigheid. In sommige afschriften van het Evangelie is dit vers dan ook in vrome onkunde weggelaten. Evenwel wordt het door de Heilige Schrift duidelijk verklaard. Dit feit toont bij vernieuwing Christus' wezenlijke en waarachtige menschheid.

Als mensch is Hij een weinig minder dan de engelen geworden (Hebreë 2:9), en wilde Hij in Zijn alles te boven gaande verschrikking en benauwing van een engel troost en versterking ontvangen. In de ure, toen al de discipelen door hun droefheid en zwakheid niet in staat waren, Hem eenige deelneming te beloonen, nam Hij de ondersteuning van een engel aan.

Door de almogende kracht Zijner Godheid had Christus, in dit moment van zijn grootste en diepste zwakheid als mensch, zich in één oogenblik van allen nood en ellende kunnen ontdoen. Had Hij niet de macht, om den Vader te bidden, en Deze zou Hem meer dan twaalf legioenen van engelen bijzetten? Ongetwijfeld had de Heiland door de volheid van Zijn goddelijke mogendheden zich kunnen staande houden. Maar Hij doet geen wonderen ten behoeve van zich zelf, als Hij voor Zijn volk afdaalt in de afgronden van dood en hel.

In Zijn alle maat te boven gaande benauwdheid komt de hemel zelf Hem door een Engel te hulp. Nadrukkelijk staat er, dat van Hem gezien werd een Engel uit den hemel. In scherpe tegenstelling met satan, den engel uit de hel, die hier zoo vreeselijk rondom Hem woedt en tiert. In plaats van bevreesding te wekken, stemt dit veel eer met de omstandigheden ten volle overeen. Een engel alleen toch kon satan tot tegenwicht dienen.

De ondersteuning, welke de Engel Hem biedt, is een geestelijke. Zij houdt de belofte in zich, dat Christus de kracht vermenigvuldigd zal worden. Hemelsche vertroosting en hemelsche versterking dalen op Hem neer.

Tot welk een heerlijken dienst is deze Engel verwaardigd! Zijn verschijning wekt in de ziel van Christus hemelsche gedachten en gezichten, die Hem verheffen boven de pestwalmen der hel, welke Hem benauwen. Die Engel richt des Heilands blik naar den hemel, waar al de engelen en de verlostten op Hem het oog hebben gevestigd, als den grooten Strijder, wiens felle kamp beslissend is voor de zaligheid van al Gods volk.

Hij doet Christus zien, dat de hemel zelf aan zijn zijde staat, en Hem dankzegging en aanbidding zal toebrengen, als Hij straks den onvergelykelijken strijd volstreden zal hebben.

Die blik naar en in den hemel sterkt den Heiland, vernieuwt in Hem de kracht om zich aan de omklemming der hel te onttrekken.

Ziedaar, welk een diepte van lijden en angst Christus voor de Zijnen heeft doorwaad. Hij heeft dien drinkbeker des toorns gedronken, opdat Hij Zijn volk den beker der verlossing op de hand zetten kon, en zij eeuwig verkwikt zouden worden uit den kelk des Heils.

O groote liefde van Christus, gij gaat alle gedachten verre te boven!

J. P. T.

A. W. F. Idenburg overleden.

Zooeven bereikte ons het bericht van het sterven van Zijne Excellentie, den oud-gouverneur-generaal Idenburg.

Ook voor ons kerkelijk leven had het zijn betekenis, dat een lid der Gereformeerde Kerken, die zijn belijdenis zich nimmer geschaamd heeft, het hooge ambt met eere bekleeden kon in de koloniën. Het heeft den gestorvene geëerd, dat hij, binnen de perken van grondwet en volksbestand, zijn christen-zijn steeds heeft laten spreken. Het heeft hem zelfs den eernaam van „dweper“ bezorgd. „De Rotterdammer“ sprak ervan, dat dezelfde minister, die Idenburg eens getypeerd had als den „dweper op den troon te Buitenzorg“, hem later heeft aangezocht, de functie te blijven vervullen. In al zijn opmerkelijkheid was dit een teken des tijds, een teken ook van zijn wisseling; een bewijs van de kracht, die er in het christelijk belijden, dat zichzelf durft zijn, gelegen is, ook om te vormen, en te bouwen.

Ik herinner me uit een politiek blad, dat zich aan „sotternij en spottennij“ nog al eens een roes dronk — 't was niet De Telegraaf — een in klassieke vormen geschreven spottendicht op allerlei politieke personen. Van elk van hen werd een of andere vermakelijkheid gezegd. Bij „Kolninos“, echter hield de pen zich in. En van „Idioburgos“

zei de sch-opvroulike te serieus.

Kleinigh-daarin be-plaats in.

In de la-naar vore-herinnerin-van een a-was; van de kerk-Haag. Ide-hij zijn p-denking, v-volk de-eenvoudi-heid wis-

Drie he-dezelfde t-denzelfde-

En aan-om voorg-zoo conse-functies -moedig, m-handhave-hebben l-meente, c-vorm hie-

Pluriformi-

We mo-spreken -leer. Of, spreken-miteits-i-d-

Men ka-Dr H. Ba-de idee-Reformati-van citab-

Juist v-miteits-th-dan nog-teruggrijscheiden-

Als da-

a). Is-vaarden, der FEIT-drang, d-Kuyper-FEITELI-de Refor-op de id-strueert

Nu ge-de loop-een AAN-tot nade-malen b-lang vas-lof moes-nader on-in de hi-daad.

Maar-zijn eige-ook nog-zijn tot-zoek. Z-geweest-wel n-o-hebben i-tegenove-SLAG z-onze gec-

En dit-inzake d-GELOOF-we ook-der rust-christelij-een ged-

„van“(1)-die vand-verheerli-seerd w-gaat, zo-ik geló-kerk te-nen, al-richten.

En da-groet vo-hebben, in te di-zeggen t-Maar, z-we dade-meening

Is nu-schraal, ons ree-Kuyper-we, zel-

in dat verplet.

van Hem geen versterkte, "dt alleen door hebben zich, t christendom, strijdig hielden lge afschriften ook in vrome it het door de Dit feit toont in waarachtige

inder dan de n wilde Hij in riking en be- esterking ont- elen door hun t waren, Hem Hij de onder-

Godheid had n grootste en zich in één e kunnen ont- den Vader te an twaalf legi- wijfeld had de goddelijke mo- iden. Maar Hij van zich zelf, afgronden van

benauwdheid Engel te hulp, n gezien werd scherpe tegen- e hel, die hier l en tiert. In- stemt dit veel- volle overeen, tot tegenwicht

zel Hem biedt, elofte in zich, lddigd zal wor- temelsche ver-

is deze Engel in de ziel van gezichten, die lmen der hel, richt des Hei- de engelen en ben gevestigd, e kamp beslis- ods volk. iemel zelf aan, e aanbidding onvergelykely-

terkt den Hei- t om zich aan rstelen. liden en angst vaad. Hij heeft ken, opdat Hij g op de hand zouden worden

j gaat alle ge-

J. P. T.

EVEN

van het ster- id-gouverneur-

id het zijn be- eerde Kerken, schaamd heeft, len kon in de ie geëerd, dat wet en volks- heeft laten eerenaam van ner" sprak er- burg eens ge- den troon te angezocht, de zijn opmerke- ds, een teeken van de kracht, t zichzelf durft en te bouwen- lek blad, dat og al eens een raaf — een in licht op aller- hen werd een Bij "Kolinos" a "Idioburgos"

zei de schrijver geen enkel vroolijk of zijn lezers opvrolijkend ding; de figuur was hem blijkbaar te serieus ervoor, te strak.

Kleinigheden; maar ze typeeren, en hebben daarin betekenissen voor de bepaling van onze plaats in het breede menschenleven.

In de laatste jaren trad Idenburg niet vaak meer naar voren; zijn kracht was gebroken. De laatste herinneringen, die ik zelf aan hem heb, dateeren van een zondagsdag, waar hij één der sprekers was; van een zondagsmorgen, toen ik, zelf naar de kerk gaande, waar ik preeken zou in Den Haag, Idenburg zag wandelen naar de kerk, waar hij zijn plaats had; en van de Afscheidingsherdenking, waar hij temidden van het gereformeerde volk de nationale betekenissen van de daad der eenvoudige gehoorzaamheid door zijn aanwezigheid wist te eeren.

Drie herinneringen — maar ze spreken alle drie dezelfde taal; en de trekking is er in alle drie van denzelfden band.

En aan wie achterblijven wordt de vraag wederom voorgelegd, of zij, elk op eigen plaats, ook zóó consequent als de overledene het in andere functies vroeger gedaan heeft, en ook zoo vrijmoedig, naar buiten en naar binnen, de belijdenis handhaven, en verkondigen, welke zij eenmaal hebben beleden in de gemeente Gods; de gemeente, die nog altijd de hoogste gemeenschapsvorm hier op aarde is.

K. S.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe rooks) XIV.

We moeten thans nog eens met een enkel woord spreken over het ontstaan der pluriformiteitsleer. Of, — om in den stijl van Dr. Kuyper te spreken — over de ontluiking der pluriformiteits-idee.

Men kan bij Dr. Kuyper, hier en daar ook bij Dr. H. Ravinek, telkens de uitspraak vinden, dat de idee der pluriformiteit ontloken is na de Reformatie. Ik onthoud me hier van het geven van citaten; het lijkt me vrijwel overbodig.

Juist voor wie zich afvraagt, of de pluriformiteits-these bij Dr. Kuyper tot een heusche, en dan nog wel naar de beste periode der Reformatie terugrijpende leer ontwikkeld is, rijzen hier verscheiden vragen.

Als daar zijn: de volgende.

a). Is het niet gevaarlijk, een "idee" te aanvaarden, die "ontloken" is onder den aandrang der FEITEN? Dat de pluriformiteitsleer onder den drang der FEITEN gevormd is, wordt door Dr. Kuyper herhaaldelijk beweerd: de eenheid was FEITELIJK gebroken — hier in Europa n.l. door de Reformatie — en toen kwam men vanzelf op de idee der pluriformiteit. Zoo ongeveer construeert Dr. Kuyper het.

Nu geven wij dadelijk toe, dat de FEITEN, de loop der geschiedenis, ons herhaaldelijk een AANLEIDING worden kan — ja zelfs: móet — tot nadere bezinning over een vraagstuk. Meermalen blijkt, dat men een jaren, soms eeuwen lang vastgehouden theorie, hoe vast ze ook scheen, los moest laten, bij nader onderzoek, en dat dit nader onderzoek dan AANLEIDING gevonden had in de historische ontwikkeling der dingen. Inderdaad.

Maar — zoo vaak dit gebeurt, moet men voor zijn eigen conscientie uitmaken, of de feiten soms ook nog wat meer dan AANLEIDING geweest zijn tot het instellen van zulk een nader onderzoek. Zoodra ze immers MEER-dan-aanleiding geweest zijn, is het verkeerd. De geschiedenis is wel normeërend, maar nooit normatief. We hebben in laatste instantie verantwoording te doen tegenover de Schrift. Deze moet de GRONDSLAG zijn, waarop ook onze nadere beschouwing, onze gecorrigeerde mening rust.

En dit geldt ook van de kerk. Want we hebben inzake de kerk steeds weer te bedenken, dat ze GELOOFS-stuk is. Ettelijke malen reeds wezen we ook in ons blad daarop; we laten 't dus verder rusten. „Ik geloof een heilige, algemeene christelijke kerk." Ik geloof daarvan niet maar een gedeelte, maar het geheel. Ik geloof daar, van 't) niet alleen maar die z.g. „una sancta", die vandaag onzichtbaar gemaakt wordt door haar verheerlijkers, en morgen zichtbaar.... gefantaseerd wordt (als men met een „mythe" werken gaat, zooals elke decadente periode doet), maar ik geloof van die kerk alles. Wat ik van de kerk te zien krijg, dat kan ik eerst recht kennen, als ik me door de Schrift heb laten onder-richten.

En daarom hebben we een hartelijken welkomsgroet voor iedereen, die ons komt verzekeren: we hebben, gelet op de feiten, een gravamen in te dienen tegen de heerschende mening. We zeggen tot zoo iemand: kom binnen, en ga praten. Maar, zoodra hij plaats heeft genomen, vragen we dadelijk: wat zegt de SCHRIFT van Uw nadere mening?

Is nu op dit laatste punt het antwoord zóó schraal, zóó teleurstellend, zóó onbevredigend, als ons reeds een enkele maal ten aanzien van Dr. Kuyper in dit geding gebleken is, dan zeggen we, zelfs tot iemand, dien we zóó hoog weten

te eerbiedigen als Dr. A. Kuyper: uw feiten hebben voor ons geen bewijskracht. We willen onze stellingen ten aanzien van de kerk „gelooven"; we willen er geen enkele van kunnen „bewijzen" voor een ander forum dan dat des geloofs. Wij blijven, ook in onze methode van bewijsvoering, gereformeerd. En al zouden we op dit punt dezen laatsten volzin ook tegen u moeten keeren, — we zullen ons door den eerbied voor uw levenswerk daarvan niet laten terughouden; want ook gij zijt niet onfeilbaar; ook gij loopt gevaar, dat de „generaal" in u den „profeet" verhindert; ook gij moet leerlingen hebben, en géén epigonen. Leerlingen, die u van inconsequenties zuiveren. Geen epigonen, die u maar klakkeloos napraten... op de punten, die hun daarvoor in aanmerking lijken te komen.

b) Is voorts het gezichtsveld, dat men bij deze ontluikings-theorie overziet, niet veel te begrensd? Zoo vragen we in de tweede plaats. De pluriformiteit is ontloken na de Reformatie? Maar hoe denkt ge dan over die geweldige kerktwisten, en kerk-scheuren, en kerkpolemieken, die er geweest zijn vóór de Reformatie? Het is een pure fictie, die voor een breed overzicht van heel het veld der christelijke kerk geen oogenblik stand houden kan, als men zegt: vóór de Reformatie (Luther, Calvijn) droomde men nog van de eenheid der kerk, maar na dien tijd was het niet meer mogelijk, zág men de tweedheid, de gedeeldheid, de pluraliteit, en ontloek de idee der pluriformiteit. Waar blijft men dan met heel de grieksch-katholieke kerk? Waar met die vele secten en kringen, die er vóór de Reformatie geweest zijn? Waar met die ettelijke, die op den bodem geleefd hebben, welke door de Reformatie in geen enkel opzicht aangeraakt is? Men zal tegenwerpen: ja, maar nu praat ge over secten, wij hebben het over kerken. Ik antwoord: dat soms heel groote groepen secten heeten konden, kwam juist daarvandaan, dat de groote meerderheid van de pluriformiteit niets weten wilde. Maar overigens: deze onder den secte-naam bekende groepen hadden soms veel en veel meer „kirchenbildende Kraft", dan vele kringen, die men tegenwoordig met geweld kerk, nog wel ware kerk, óók-ware-kerk, geheeten hebben wil; en ze hadden een bestaansratio, dikwijls, zóó ernstig, dat de reden-tjes, die men heden ten dage voor kerk-formatie n.r. zóóveel opgeven durft, er eenvoudig kindergebabbels bij zijn; en ze bestreken een gebied, dat, wat de grootte betreft, er wezen mocht.

Ik denk bij deze dingen aan den roomschen Möhler. Die schreef indertijd een beroemd geworden: Symbolik. Hij trachtte daarin, (voornamelijk) uit de belijdenisschriften („symbolen") de verschillende groepen te leeren kennen, die na de Reformatie zich gevormd hadden: roomschen, lutherschen, gereformeerden, wederdoopters, quakers, herrnhutters, swedenborgianen, socinianen, arminianen. Verder ging hij niet. Maar daarmee hield zijn boek eigenlijk op, een symboliek te zijn. Want hij liet de symbolen, die vóór de Reformatie er geweest waren, buiten beschouwing; wat niet te verantwoorden is, voor wie de symboliek wil beoefenen, en de besproken groepen werkelijk grondig wil kennen. En tevens sneed hij heel de oostersche kerk af. Precies even ongemotiveerd nu, als dit bij Möhler is, evenzoo ongemotiveerd lijkt het mij, als Dr. Kuyper de Reformatie van zóó geweldige betekenis ziet, dat hij onder dezen gezichtshoek de kwestie der pluriformiteit behandelt. Hoe klein is ten slotte, binnen den kring van het „christelijke" leven, het gebied, dat voor het dilemma vóór-of-legen-de-reformatie-van-Luther-of-Calvijn zich heeft zien plaatsen? Een vraag, die juist voor de voorstanders der pluriformiteits-leer haar betekenis heeft, — meer dan voor mij.

Een derde vraag, die evenzeer anderen, meer dan mij, op het hart wegen moet, is deze: hoe denkt men over de continuïteit met de oude kerkvader-periode? In den laatsten tijd is nog al eens gesproken over de kwestie, in hoeverre de „kerkvaders" — b.v. Augustinus — al of niet onder invloed van het heidendom, van griekse, neoplatonistische filosofie stonden? Er zijn er, die b.v. Augustinus wel dankbaar waardeeren, voorzover hij trachtte, uit de Schrift te redeneeren en te argumenteeren, maar die het bezwaar tegen hem inbrengen, dat hij, ook inzake zijn Schrift-exegese, zich heeft laten leiden door allerlei heidensche motieven. En nu zijn er, die met betrekking tot andere problemen, tegenover anderen dadelijk klaar staan met het verwijt: indien u zóó over Augustinus en de kerkvaders oordeelt, snijdt u den band met het historische, het klassieke christendom door. Het argument lijkt mij persoonlijk in veel gevallen niet bepaald doorslaggevend; maar dit doet er thans niet toe. Mij interesseert het, dat juist onder de voorstanders der pluriformiteitsgedachte er wel zijn, die inzake andere kwesties dadelijk gereed staan, om met dit argument soms eigen broeders af te doen. En speciaal deze menschen zou ik inzake de pluriformiteitsleer graag aan hun eigen woord willen herinneren. Calvijn heeft men willen annexeren

voor de leer; dat dit, voorzover Prof. Hepp daartoe een poging ondernam, niet gelukt is, heb ik trachten aan te toonen. Gaat men verder terug in de geschiedenis, dan zal het bewijs voor de stelling, dat ook de kerkvaders de pluriformiteitsleer steunen, nog veel moeilijker te leveren zijn (we noemden in onze eerste reeks, in verband met de Synopsis, reeds Cyprianus!). Welnu, er zijn onder ons leiders, die de leiding van anderen tegenstaan met een beroep op de continuïteit met de klassieke kerkvaders, en die intusschen inzake de pluriformiteitsleer met hand en tand een theorie verdedigen, die met de kerkvaders in geen enkel opzicht te verbinden zal blijken. Tot die menschen zou ik willen zeggen: gij, die anderen oordeelt, wilt gij aan den ernst van uw eigen oordeel ontkomen?

Hoe het zij, — een heusche léer der pluriformiteit vindt men, zoover het de besproken punten betreft, bij Dr. Kuyper niet. En bij zijn leerlingen niet. En bij zijn epigonen niet. Het is een trachten, meer niet. Het is „vlucht-heuvel"-theorie, iets anders niet.

K. S.

Kolonisten of emigranten?

In „Opbouw", „weekblad voor Humanistisch Christendom", staat elke week een „Woord van de Week". Natuurlijk altijd treffend, kernachtig en „stichtelijk". In een der laatste nummers is het een uitspraak van Emil Brunner. Wij laten ze hier letterlijk volgen:

De eerste christelijke eisch is niet de verbinding met den staat, maar het bewaren van een afstand, het inzicht van de christelijke gemeente en der geloovigen afzonderlijk, dat zij vreemdelingen zijn in het geheel van deze zondige wereld, welks machtigste gestalte de staat is. Zij zijn zich bewust zoowel van hun tegenstelling tot het wezen van den staat als van hun verbondenheid met den staat. De blijde dankbaarheid voor den staat is alleen christelijk op grond van den afschuw en het leed over het feit, dat er ondanks Gods macht een staat moet zijn. Want als lid van het lichaam van Christus behoort men in wezen tot de nieuwe orde der uit geloof en hoop geboren liefde en slechts als oude rest tot de orde van wet en dwang. Geestdrift voor den staat is een volstrekt heidensch verschijnsel. Emil Brunner.

Wij citeeren deze woorden, a) om te doen zien, dat behalve op „gereformeerde" congressen ook bij de ethischen, en óók bij de vrijzinnigen Brunners beschouwingen ingang vinden; precies wat wij voorspeld hebben; b) om daartegenover te herinneren aan de gereformeerde gedachte. De staat is volgens haar één van de vele organisatievormen van het menschelek leven. Door Brunner wordt hij hier gezien als een uiting van de „zondige" wereld, en dan wel nader als de machtigste „gestalte" daarvan. Die macht is echter, voor wie principiëel toetsen wil, een bijzaak, want tenslotte komt het voor de principiële kwalificatie van een ding er niet op aan, hoe gróóte macht het heeft. M.a.w. in principe past eenzelfde houding tegenover den staat, als tegenover andere levenskringen, andere „gestalten", waarin de wereld optreedt, ons voegt. Tegenover Bruners beschouwing nu stelt het gereformeerde denken deze gedachte, dat een lid van het lichaam van Christus niet behoort tot een nieuwe orde, doch door genade is hersteld in de oude orde. Dat hij dus niet „afstand" moet „nemen" van deze wereld, maar God daarin moet dienen met geheel zijn kracht, en dit groote gebod volbrengen moet, op het eenige terrein, dat hier en nu hem openstaat, dat is deze wereld.

Brunner zegt in zijn Religions-philosophie: onze Politieia is in den hemel. En dan volgt daar een tirade van dezen inhoud: dat wij dus geen Politieia (staat van Plato, of van zijn navolgers) kunnen aanvaarden, omdat zij, volgens Brunner, een illusie is, en evenals de kerkstaat, en de kerkelijk geleide cultuur, een project van bijgeloof is. Zoo spreekt de meester. En de leerlingen — Haitjema en Miskotte — spreken insgelijks. Jammer echter voor Brunner, dat er in Philippenzen 3:20, op welken tekst hij blijkbaar zinspeelt, niet staat „politieia", maar „politieuma". Prof. Greijdanus vertaalt dien tekst aldus: „Want de staat waarvan wij burgers zijn is in de hemelen", d.w.z.: „de plaats waar wij ons tehuis, ons burgerrecht hebben, is van nature of oorspronkelijk, vgl. 2:6, in de hemelen, omhoog, zoodat wij ook zoeken en bedenken moeten, wat boven is, niet wat op aarde is, d.w.z. niet aangenaamheid en aanzien onder de menschen, maar Gods eere, de gemeenschap met Christus, hoe wij Hem zullen behagen en Hem dienen". Maar dan: Hem dienen hier in dit leven, o.m. óók in den staat, de cultuur, de kerk; het gezin, elken levenskring.

M.a.w., wij zijn niet, om het met een bekend modewoord uit te drukken, emigranten, die in een land zijn, waar wij eigenlijk geen enkelen dag thuishooren, maar wij zijn kolonisten. Wij weten, dat onze regering in een ver gelegen plaats resideert (hier boven); vandaar krijgen wij de bevelen. Maar in deze wereld van vandaag zijn wij vandaag op onze plaats. En wij mogen niet eens er uit weg. En wij mogen geen „afstand" er van „nemen".

Wie over het verschil van „emigranten" en

„kolonisten“ een kwartier lang nadenkt, ziet op dit punt de gereformeerde lijn zich scherp aftekenen tegen de lijn van Brunner.

En hij is weer gewaarschuwd.

K. S.

III ZIELKUNDE III

Replik.

II

We geven weer het woord aan Ds Steen.

Veroordeelde Christologie. II.

Stilzwijgend gaan we voorbij wat Prof. W. geschreven heeft in „De Reformatie“, 14e jaarg., nos 22-41. Er zouden wel enkele opmerkingen over te maken zijn, doch we willen ons thans beperken tot datgene wat Prof. W. tegen ons artikel¹⁾ opmerkt. Men kan dat vinden in de nos 3-4 van dezen jaargang van „De Reformatie“.

In „De Reformatie“ no. 3 (van 19 Oktober 1934) citeert Prof. W. mijn conclusie uit het artikel in het „G. T. T.“: „En Prof. W. kan niet ontkennen, dat hij ingaat tegen de belijdenis der Katholieke en der Gereformeerde Kerk“ enz. Daarop laat Prof. W. onmiddellijk volgen: „Na deze conclusie van onzen hooggeachten opponent, doet het misschien wat vreemd aan, wanneer schrijver dezes onmiddellijk laat volgen, dat hij zonder eenige reserve, ook zonder enig voorbehoud aanvaardt wat onze belijdenis in art. 18 zegt“ enz.

Nu doet dit allerminst vreemd aan. Het is integendeel heel gewoon, dat Prof. W. dit zegt. Prof. W. wil niets leren, dat met de belijdenis in strijd is. Daarvan zijn wij overtuigd. Wij hebben heus deze verzekering van Prof. W. niet nodig. Maar wel doet het vreemd aan, dat Prof. W. hierna begint. Immers het citaat, dat Prof. W. uit ons artikel aanhaalde, is uit een conclusie, een conclusie, pas opgesteld na nauwkeurig onderzoek en duidelijke argumenteering. En nu geeft daartegen een uitroep als deze, die heel algemeen is, toch niets! Of Prof. W. moest er niet op ingaan, dus niets schrijven, of hij moet de argumenten ontzenuwen. Dat mag toch worden verwacht! A).

De volgende alinea is al niet veel gelukkiger. Daarin zegt Prof. W.: „Wat de belijdenis zegt, aanvaarden wij zonder eenige terughouding. Het is alleen maar jammer, dat het nodig is, dat dat na onze onderscheiden publicaties nog gezegd moet worden. Klaarblijkelijk is het toch een heele kunst zich in het Nederlandsch begrijpelijk uit te drukken“.

Kijk dat is nu toch wel een heel goedkope bewering! Men kan ze zoo dikwerf hooren, vooral dan als argumenten ontbreken. Had Prof. W. eerst aangetoond, waarin Ds Steen hem had misverstaan — hij had dan deze conclusie misschien mogen trekken. Maar nu begint hij met dit te constataren. Een gemakkelijke wijze van bestrijden! B).

Maar dan komt het! Wij zouden Prof. W. willen dwingen in het kader eener psychologische terminologie van zestienhonderd jaar geleden. Ds Steen zou het woord nous verkeerd verstaan; geheel anders dan het spraakgebruik in de Heilige Schrift, en in strijd met de thans gangbare calvinistische psychologie!

Dat zijn heel groote woorden. Als we echter de zaak logisch nagaan is het wel iets anders C).

Zeker gebruikt Ds Steen het woord nous hier anders dan in de Heilige Schrift, althans in het Nieuwe Testament het woord gebruikt wordt. Dat is Ds Steen zich zeer goed bewust!

Maar wat heeft dat nu hier mee te maken? Prof. W. gelijkt hier op den man, die zich door een dokter liet onderzoeken. Ge hebt het aan 'hart constateerde de dokter. Mis dokter, stoffe de man op. Gij gebruikt het woord hart in geheel anderen zin dan de Heilige Schrift. Ik laat me niet dwingen in het kader van uw terminologie!

Prof. W. gaat een heel betoog opzetten over het woord nous in de Schrift en we krijgen een lang citaat van Prof. Grosheide.

Wel daar hebben we niets geen bezwaar tegen. Doch Prof. W. had die moeite kunnen sparen. Want het punt waar het op aankomt is dit: of Apollinaris het woord nous in de door Ds Steen aangegeven zin gebruikt. Als bij Apollinaris nous voorkomt in den zin van pneuma en als de pneuma bij Apollinaris en bij Prof. W. wezenlijk 'tzelfde zijn, dan kan dus in een artikel, dat tot opschrift draagt „Hernieuwd Apollinarisme“, voor de pneuma het woord nous gebruikt worden, waarbij uitdrukkelijk op het spraakgebruik van Apollinaris wordt gewezen²⁾.

En alzoo moeten we constataren, dat niet hier een misverstand is bij Ds Steen, maar bij Prof. W., een misverstand, waardoor zijn gansche artikel is mislukt! D).

Dat in de eerste plaats.

Feitelijk behoeven we er niet meer op in te gaan.

Maar er zou veel meer over te zeggen zijn. Prof. W. spreekt, zeiden we boven, groote woorden. „De thans gangbare calvinistische terminologie“!

Nu doet een dergelijke uitdrukking een beetje eigenaardig aan, althans dengen, die iets van de psychologische terminologie afweten. Men moet niet zoo spoedig van „gangbaar“ spreken. Want als er op één terrein verwarfing is, dan is het wel op dit gebied. Wel ligt achter de verschillende termen een lange geschiedenis. Ja — laat ik Prof. W. zelf het woord geven. „De wetenschap heeft ook een bepaalde terminologie... Een lange historie ligt er dikwijls achter die termen. Deze historie noch deze termen mogen we negeren.“

(Prof. W. in „De Geref. School“, jrg. III, no. 35.)

Welnu, Prof. W. negeert hier de historie wel. En Prof. W. drukt zich hier niet nauwkeurig genoeg uit. Het is in strijd met het spraakgebruik der Heilige Schrift, zegt hij. Zou 'twaar zijn? In het Nieuwe Testament beteekent, we zeiden dat boven reeds, nous meestal iets anders. (Terloops zei opgemerkt, dat een bewijsovervoering, louter met één citaat, al is het dan ook van een erkend deskundige, toch heus niet wetenschappelijk is!) E).

Maar voor het Oude Testament geldt dit zeker niet. Nu is het volkomen waar, dat de Septuagint het woord nous heel zelden gebruikt. Maar in elk geval lezen we Jes. 40:13: Tis egnoo noen Kurioe, waar nous vertaling is van roach, de Geest Gods.

Het woord nous wordt thans niet veel meer gebruikt. Maar als men een filosofisch woordenboek opstaat — ik heb hier b.v. toevallig voor me het bekende Philos. woordenboekje van Heinrich Schmidt, vindt men bij Nous: Geest, intellect...!

Men ziet dus, dat tegen dit artikel van Prof. W. nog wel het een en ander in te brengen is F). Maar wij willen er niet verder op ingaan. Want al zou Prof. W. gelijk hebben met de bewering, dat nous nu in de Schrift en de calvinistische terminologie iets anders beteekent dan in het artikel van Ds Steen, dan zegt dat niets. Want Ds Steen moest aangeven de betekenis van het woord bij Apollinaris.

Nog één opmerking zij ons vergund.

Dit verkeerd gebruik van nous zou mede de grond zijn van mijn misverstaan! Dat is nog wel gespatieerd gedrukt.

Vergel. „De oorspr. en het wezen der ziel“ van Prof. W.: (in een citaat van Prof. v. d. Horst): „Maar deze bio-psychische verschijnselen vindt men in elk levend individu, zoowel mensch als dier. Daar naast aanvaarden echter sommigen nog een eigen principe, dat den mensch tot mensch maakt. Volgens Much is dit de logos, anderen weer spreken van nous, geest“³⁾ of zelfbewustzijn“ (2e druk, bl. 142 G).

Indien ik ondeugend wilde zijn zou ik zeggen: als in mijn artikel nous niet beteekent de pneuma — wel dan beteekent het dat niet bij Apollinaris. En dan heeft de Kerk Apollinaris verkeerd verstaan. En hem ten onrechte veroordeeld... Prof. W. zou hier dus Apollinaris verdedigen...!

Ieder gevoelt, dat een algemeenheid als: „Het is duidelijk, dat, wanneer men niet scherp onderscheidt bij deze termen, misvattingen voor de hand liggen, die zeer gemakkelijk tot principiële verschillen kunnen worden gepromoveerd“, niets zegt. En hier geheel misplaatst is, juist omdat Ds Steen wel scherp heeft onderscheiden H).

Wij gaan verder.

Thans komt aan de beurt het wonderlijke artikel in „De Reformatie“ no. 4 (van 26 October 1934). Prof. W. begint met de algemeenheid: „Wanneer men iemand gaat bestrijden, moet men dat goed doen. Dat beteekent ook, dat men den tegenstander recht moet laten wedervaren“. Volkomen mee eens.

Maar doet Prof. W. dat? Zeker niet in dit artikel, waarin schier geen enkel argument van Ds Steen wordt besproken. Ds Steen heeft zakelijk geargumenteeerd. Laat Prof. W. nu ingaan op wat Ds Steen heeft gezegd.

Dat doet Prof. W. niet. Hij zegt: Ds Steen heeft aan de hand van allerlei citaten een voorstelling gegeven, die bijna een caricatuur is van hetgeen ik in werkelijkheid bedoel.

Maar dan volgt: ik ga niet breed op deze dingen in, want Ds Steen heeft niet serieus gearbeid. „Een serieuze bestrijder moet zich eerst de moeite geven om zijn tegenstander als serieus te zien.“

Dit zijn woorden, woorden en niets meer. En hier is Prof. W. geducht met zichzelf in strijd. Want hij moest of in het geheel niet op het geschied van Ds Steen ingaan, of als hij er op ingaat, het serieus doen en Ds Steen serieus nemen.

Maar ook spreekt Prof. W. zichzelf in 't recht tegen. Hij zegt hier Ds Steen is geen serieuze bestrijder. Hij heeft zich niet de moeite gegeven zijn tegenstander serieus te zien.

Maar — hoe heb ik het nu. Van dienzelfden Ds Steen heeft Prof. W. verklaard „Reformatie“ van 23 Febr. 1934. Hij is een der scherpzinnigste en tegelijk wel de felste van de opposanten. Welnu als Ds Steen een felle tegenstander is, dan heeft hij toch zeker Prof. W. wel serieus genomen?! I).

Nu laat de qualificatie, die Prof. W. van Ds Steen gebruikt, dezen vrij koud; Ds Steen verlangt echter wel — en dat verlangen is zeer redelijk — dat Prof. W., indien hij op het artikel van Ds Steen ingaat, met argumenten komt.

Prof. W. zegt: „Hij (n.l. Ds Steen, S.) verwerkt niet al het door mij gepubliceerde materiaal“. Bewijs a.u.b. Welk van de geschriften van Prof. W., die op dit onderwerp betrekking hebben, is door Ds Steen niet verwerkt? J).

Ds Steen redeneert eigenaardig.

En dan komt een voorbeeld. Gelukkig. Nu hebben we tenminste iets grijpbaars. Wij willen niet vervallen in de fout van Prof. W. We zullen trachten zooals we zeiden, Prof. W. op den voet te volgen en we hopen geen enkel van zijn argumenten te verwaarloosen.

Er komt een bijna humoristisch feit. Ds Steen zegt lukraak (spatiëring van mij, S.), wanneer hij bij Prof. W. een citaat tegenkomt, dat hij niet kan plaatsen in de door hem gemaakte caricatuur: „Prof. W. spreekt zichzelf hier geducht tegen“.

Wij willen thans ingaan op het voorbeeld, dat Prof. W. aanhaalt om Ds Steens wonderlijke redeneermethode aan te toonen. Prof. W. dan zegt: „Ds Steen heeft ergens bij mij gevonden de uitdrukking: „dat wat een mensch met het dier gemeen heeft“. Nu zou ieder mensch verwachten, dat Ds Steen dien term verklaart uit het verband van hetgeen ik publiceerde“.

Natuurlijk doet Ds Steen dat. Prof. W. mag beweren van niet, ik hoop het te bewijzen, dat de schrijver van „Hernieuwd Apollinarisme“ deze uitdrukking wel in z'n verband verklaarde.

3) Onderstreeping van mij. S.

Prof. W. stelt het thans voor alsof de uitdrukking: „dat wat een mensch met het dier gemeen heeft“ een min of meer toevallige zin is. Alsof Prof. W. in het geheel niet de opvatting heeft, dat de menschelijke natuur wezenlijk (ik spatiëer) gelijk is met de natuur van het dier. Welnu, ik beweer n.o.g. dat Prof. W. dat wel leert K). En dat het ook de noodzakelijke consequentie is van zijn opvatting, hij mag, in een mislukte poging, later getracht hebben z'n opvatting eenigszins te wijzigen.

Wil men bewijzen, dat de gewraakte zin, niet maar een „slip of the pen“ of een toevallig ergens gevonden zin is? Hier zijn citaten: „Wanneer we dat andere, waardoor we wezenlijk (ik spatiëer, S.) van de dieren onderscheiden zijn, benaderen, dan moeten we erkennen, dat dat feitelijk is het levende principe, dat voor de eeuwigheid geschapen is“. („De Geref. School“, III 32).

Nu is dat andere, dat levende principe, de pneuma. Die behoort niet tot de menschelijke natuur. Want „deze menschelijke natuur is lichaam en psyche“ („De Geref. School“ III 32). „Soma en Psyche vormen samen de menschelijke natuur“ („De Geref. School“, IV, 40). Die psyche is sterfelijk. „We spreken in het vervolg van de „psyche“ in den zin van het algemeene, dat behoort bij de menschelijke natuur om verwarring met de onsterfelijke ziel te voorkomen“. („De Gids“, III, 31) L).

Welnu, Prof. W. zegt dus, dat wij door de pneuma wezenlijk van de dieren onderscheiden zijn. Dat wil zeggen: onze menschelijke natuur is wezenlijk de dieren-natuur M).

Misschien merkt men op: Maar Prof. W. zegt het niet. U concludeert dit.

Nu mag men echter uit iemands betoog logische conclusies trekken.

Doch ik wil andere citaten geven.

In „De Geref. School“, III, 37 zegt Prof. W.: „Bij den mensch is dus hetzelfde als bij het dier (spatiëring van mij, S.). Maar er is meer.“

Evenals nu echter bij het dier, door de aanwezigheid van het psychische, het biotische ten deele andere vormen aanneemt dan bij de plant, zoo zal ook weer bij den mensch door de aanwezigheid van dat meerdere (dat we het „ik“ noemen), het andere (biotische en psychische) andere vormen vertoonen, schoon het wezen gelijk blijft“. (Spatiëring van mij, S.)

Ik zou denken, dat dit wel zoo duidelijk mogelijk is. Prof. W. zegt hier duidelijk, dat wel de menschelijke natuur, door de verbinding met de pneuma andere vormen krijgt, maar dat ze wezenlijk, in wezen, gelijk blijft met de dieren-natuur N).

Indien Prof. W. meer citaten wil hebben uit zijn geschriften — hij kan ze met genoeg krijgen!

Ja, zegt Prof. W., maar ik heb toch duidelijk gezegd, dat de mensch minus zijn geest geen dier is. U had daaruit mijn bedoeling kunnen lezen!

Hoe heb ik het nu?

Prof. W. maakt hier twee fouten.

1. In het door hem aangehaalde citaat uit „Oorsprong en wezen der ziel“, 2e druk, bl. 83, gaat het om den dierlijken of den menschelijken vorm. Maar ik sprak over het wezen!

En 2. Ik zeg niet, dat Prof. W. leert, dat de mensch minus geest een dier zou zijn. Ik denk er niet aan dat te beweren! Evenals Prof. W. weet ik zeer goed, dat naar Prof. W.'s opvatting de mensch zonder Geest niet bestaat en niet bestaan kan. Evenmin als er ergens een onpersoonlijke menschelijke natuur bestaat. Toch spreken wij van zulk een logisch geabstraheerde menschelijke natuur. Welnu, ik heb anders niet beweerd, dat volgens Prof. W. die menschelijke natuur wezenlijk gelijk is met der dieren natuur O).

H. S.

A) Aan deze verwachting is dan ook ruimschoots voldaan. Overigens is de opmerking van Ds Steen in de laatste alinea uiterst bevreemdend. Is het Ds S. dan onbekend, dat men op verschillende manieren tegen een tegenstander opponeeren kan? En dat één van die manieren deze is, dat men eerst de stelling poneert in anti-thetischen zin en daarna het bewijs geeft?

B) Hier redeneert Ds S. alweer precies als bij A. Sinds wanneer is het ongeoorloofd eerst een stelling te poneeren en daarna te bewijzen?

C) Het zal wel niemand van onze lezers aangenaam aandoen, dat Ds S. in de weinige regels, die in dit artikel tot dusver van hem zelf zijn, van mijn woorden nu reeds gezegd heeft, dat zij zijn: „een uitroep, die algemeen is maar niets zegt“, „een heel goedkope bewering“, „heel groote woorden“. Aan deze qualificaties voeg ik niets toe, maar wijs er alleen op, dat ook hier stellingen worden geponeerd, vóór er nog iets bewezen is!

D) Het is mij niet aangenaam Ds S. in het publiek er op te moeten wijzen, dat zijn redeneering voor ieder, die maar even nadenkt, mank gaat. Wanneer Ds S. zegt: „Voor Apollinaris is „pneuma“ gelijk aan „nous“; hij gebruikt het woord „pneuma“; ik beweer, dat „pneuma“ bij U en bij A. hetzelfde is, dus dan mag ik bij Uw standpunt ook spreken van „nous“ — dan is dat m.i. zoo evident een poging om de terminologie van A. mij op te dringen, juist in verband met de Apollinaristische betekenis van het woord „nous“, dat iedereen dat moet zien. En dit te meer, waar ik geen bezwaar heb het woord „nous“ te gebruiken, maar dan in een anderen zin dan het woord „pneuma“. Het misverstand ligt inderdaad bij Ds S. Laat hij toch begrijpen, dat „ik“ of pneuma bij mij iets anders is als bij A. en dat het feit, dat A. het zelfbewustzijn of „een zich zelf bewuste ziel“ „nous“ noemt, nog niet beteekent, dat ik onder zelfbewustzijn hetzelfde versta als A. en evenmin, dat een ander het recht heeft om het woord „ik“ in mijn opvatting door het Apollinaristische of door eenig ander „nous“ te vervangen.

E) Het gaat hier immers over de betekenis van een woord in het N. T., waarover geen ingrijpend verschil van meening bestaat. Wanneer Ds S. beweerde, dat Prof. Grosheide ongelijk had, had zijn opmerking zin. „Heus niet wetenschappelijk“? — Wie?

F) Nu raken wij nog dieper in het moeras. Want nu komen er verscheidene uiterst moeilijke kwesties in het geding, als daar zijn: de betekenis van het woord „roach“, de verhouding van de Septuagint en het Hebreeuwsch van het Oude Testament enz. Ds S. doet

inderdaad op de din

De Stee

Nieuwe T

is er dan

G) De 2

citaat van

vakgeleer

vaarden e

zou dat n

is om dez

dien moet

voorkomt

werd geci

H) Op d

woorden,

bedwingen

hij dingen

ontbloeit

niet gebrui

hij zelf w

iemand m

is onge

dat hij, w

het woord

niet dan

zeggen, d

gedachten

„pneuma“

gedachten

deze woort

geen verpl

I) Dachi

is met el

sch rpi

doende e

zoekt? Oo

met mijel

grond van

den tege

het niet

moeten

daad zij

menten.

J) Vern

onderhavi

schreven i

1933. De

soon“ en

ging het

artikel is

jongste w

Reeds e

druk van

evenmin b

1932. Ds

deze omis

wij beden

opzetteli

Omdat

a.u.b.“) b

K) Da

begrijpt m

dan zegt

wanneer i

maken, d

mislukte p

L) Merl

vóór 1930

in de ond

de conclus

gedachten

M) Mij

Steen's bet

baar is.

N) Het

overtuigd

sprong en

niet zoo.

een dier

niet gelij

mensch i

heeft in h

dan weer

dier zou

naar h

individuee

Dat „ar

is dus ni

dierlijke w

vorm in h

Vergete

mensch

dit anima

slechts in

den geest

Want d

Wannee

bereld ze

op het fo

sub O.

O) „Ja,

over den

citaat kan

scheikje

toch zek

zegt is m

waarvan

laatste to

helderder

beweert, c

met der

gezegd in

Daar bet

potentie

dierenna

zeide Ds

Ds Steen

niet plaa

1) Zie hierover vorig artikel.

2) Pneuma — il est pour lui synonymal de nous (Voisin l'Apollinarisme (Dissertation 1901), bl. 277.) Wil Prof. W. me r bewijzen — hij kan ze krijgen.